

Paper Type: Original Article

Investigating the Relationship Between Tax Review and Payment in the Tehran Stock Exchange

Abolfazl Farajkhah*

*Department of Accounting, Payam Noor University of Mashhad, Mashhad, Iran; a.farajkhah1988@gmail.com.***Citation:**Farajkhah, A. (2026). Investigating the relationship between tax review and payment in the Tehran Stock Exchange. *Strategic studies in financial management and insurance*, 3(1), 46-56.

Received: 29/04/2025

Reviewed: 15/07/2025

Revised: 04/08/2025

Accepted: 26/10/2025

Abstract

Purpose: Tax avoidance is one of the most critical issues in accounting and finance, significantly affecting financial reporting quality, information transparency, and investors' decision-making. Prior literature has identified various determinants of tax avoidance, including ownership structure, managerial incentives, and product market characteristics. However, the role of certain operational features (particularly customer concentration) has received limited attention. Customer concentration, defined as a firm's reliance on a small number of major customers for a substantial portion of its sales, may expose firms to operational risks and economic pressures. Under such conditions, managers may be incentivized to adopt tax avoidance strategies to maintain earnings stability and enhance financial flexibility. Accordingly, this study aims to examine the relationship between customer concentration and tax avoidance among firms listed on the Tehran Stock Exchange.

Methodology: This study is applied in nature and employs a quantitative approach based on historical data. The statistical population consists of all firms listed on the Tehran Stock Exchange over the period 2018–2024. After applying screening criteria (such as excluding financial intermediary firms) a final sample of 147 firms was selected. The required data were extracted from firms' financial statements. To test the research hypothesis, panel data regression analysis was employed. Data analysis was conducted using Stata (version 17) at a 95% confidence level.

Findings: The empirical results indicate a positive and statistically significant relationship between customer concentration and tax avoidance. In other words, as firms become more dependent on major customers, their level of tax avoidance increases. This finding suggests that firms facing higher risks associated with customer concentration tend to engage more in tax avoidance strategies in order to stabilize earnings and improve financial flexibility.

Originality/Value: This study contributes to the existing literature by examining customer concentration as a relatively underexplored determinant of corporate tax avoidance behavior. By providing empirical evidence from an emerging market context, it highlights the importance of firms' commercial relationships in shaping their tax-related decisions. Furthermore, the findings offer practical implications for policymakers, regulators, and investors, particularly in improving regulatory frameworks and enhancing financial transparency.

Keywords: Customer focus, Tax avoidance, Product market characteristics.

Corresponding Author: a.farajkhah1988@gmail.com

<https://doi.org/10.22105/ssfdmi.v3i1.103>

Licensee. **Strategic Studies in Financial Management and Insurance**. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>).

6

نوع مقاله: پژوهشی بررسی رابطه بین تمرکز مشتری و اجتناب مالیاتی در بورس اوراق بهادار تهران

ابوالفضل فرج خواه*

گروه آموزشی حسابداری، دانشگاه پیام نور مشهد، مشهد، ایران.

چکیده

هدف: اجتناب مالیاتی به عنوان یکی از موضوعات کلیدی در حوزه حسابداری و مالی، نقش مهمی در کیفیت گزارشگری مالی، شفافیت اطلاعات و کارایی تصمیم‌گیری سرمایه‌گذاران ایفا می‌کند. در ادبیات پژوهش، عوامل متعددی بر رفتار اجتناب مالیاتی شرکت‌ها اثرگذار شناخته شده‌اند، با این حال نقش برخی ویژگی‌های عملیاتی نظیر تمرکز مشتری کمتر مورد توجه قرار گرفته است. تمرکز مشتری، بی‌معنای وابستگی قابل توجه فروش شرکت به تعداد محدودی از مشتریان عمده، می‌تواند شرکت‌ها را در معرض ریسک‌های اقتصادی و فشارهای عملیاتی قرار دهد. از این رو، پژوهش حاضر با هدف بررسی تاثیر تمرکز مشتری بر اجتناب مالیاتی در شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران انجام شده است تا شکاف موجود در ادبیات را پوشش دهد.

روش‌شناسی پژوهش: این پژوهش از نوع کاربردی و با رویکرد کمی و مبتنی بر داده‌های تاریخی است. جامعه آماری شامل کلیه شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران طی دوره زمانی ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۳ بوده است که با اعمال معیارهای حذف (از جمله حذف شرکت‌های واسطه‌گری مالی)، تعداد ۱۴۷ شرکت به عنوان نمونه نهایی انتخاب شدند. داده‌های مورد نیاز از صورت‌های مالی شرکت‌ها استخراج و برای آزمون فرضیه‌ها از روش رگرسیون داده‌های تابلویی استفاده شد. تحلیل داده‌ها با بهره‌گیری از نرم‌افزار Stata نسخه ۱۷ و در سطح اطمینان ۹۵٪ انجام گرفت.

یافته‌ها: نتایج حاصل از آزمون فرضیه‌های پژوهش نشان داد که بین تمرکز مشتری و اجتناب مالیاتی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. به عبارت دیگر، افزایش وابستگی شرکت‌ها به مشتریان عمده، منجر به افزایش سطح اجتناب مالیاتی می‌شود. این یافته بیانگر آن است که شرکت‌ها در مواجهه با ریسک‌های ناشی از تمرکز مشتری، به منظور حفظ ثبات سودآوری و بهبود انعطاف‌پذیری مالی، به استفاده از راهبردهای اجتناب مالیاتی روی می‌آورند.

اصالت/ارزش افزوده علمی: پژوهش حاضر با تمرکز بر نقش تمرکز مشتری به عنوان یکی از عوامل کمتر بررسی شده در ادبیات، به غنای دانش موجود در حوزه رفتار مالیاتی شرکت‌ها کمک می‌کند. این مطالعه با ارایه شواهد تجربی از بازار سرمایه ایران، نشان می‌دهد که ساختار روابط تجاری شرکت‌ها می‌تواند بر تصمیمات مالیاتی آن‌ها تاثیرگذار باشد. همچنین، نتایج این پژوهش دارای پیامدهای کاربردی برای سیاست‌گذاران، نهادهای نظارتی و سرمایه‌گذاران است و می‌تواند در بهبود چارچوب‌های نظارتی و افزایش شفافیت مالی مورد استفاده قرار گیرد.

کلیدواژه‌ها: تمرکز مشتری، اجتناب مالیاتی، ویژگی‌های بازار محصول.

۱- مقدمه

در سال‌های اخیر، مساله اجتناب مالیاتی به یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های نهادهای قانون‌گذار، سرمایه‌گذاران و پژوهشگران عرصه حسابداری و مالی تبدیل شده است. اجتناب مالیاتی که طیفی از فعالیت‌های مجاز تا مرز اقدامات غیرقانونی را شامل می‌شود، توانایی شرکت‌ها را در مدیریت بار مالیاتی نشان می‌دهد؛ اما در عین حال می‌تواند شفافیت اطلاعات مالی و اعتماد عمومی را تحت تاثیر قرار دهد [1]. از این رو شناسایی عوامل تعیین‌کننده اجتناب مالیاتی، هم از منظر رفتار مالی شرکت‌ها و هم از دیدگاه سیاست‌گذاری مالیاتی، اهمیت فراوانی دارد. یکی از متغیرهای ساختاری

و نسبتاً کمتر مورد توجه در ادبیات مالیاتی، تمرکز مشتری است. تمرکز مشتری نشان می‌دهد که چه میزان از فروش شرکت به چند مشتری کلیدی وابسته است و این مساله می‌تواند نقش مهمی در تعیین راهبردهای عملیاتی، مالی و حتی گزارشگری شرکت داشته باشد [2]. شرکت‌هایی که درصد قابل توجهی از فروششان به تعداد اندکی از مشتریان اختصاص دارد، با ریسک وابستگی روبه‌رو هستند؛ به‌گونه‌ای که از دست دادن هر یک از مشتریان می‌تواند جریان‌های نقدی، سودآوری و ثبات فعالیت شرکت را به شدت تهدید کند [3]. چنین ساختاری مدیران را وادار می‌کند به دنبال راهکارهایی برای افزایش انعطاف‌پذیری و حفظ قدرت رقابتی خود باشند. مطابق نظریه نمایندگی، مدیران در محیط‌های پرریسک و فشارزا ممکن است به اتخاذ رفتارهایی روی آورند که در ظاهر برای شرکت مفید است، اما می‌تواند منجر به کاهش شفافیت اطلاعات و افزایش عدم تقارن اطلاعاتی شود. یکی از این رفتارها اجتناب مالیاتی است. وقتی شرکت به مشتریان عمده متکی باشد، مدیران ممکن است برای حفظ روابط تجاری و ایجاد حاشیه سود کافی، تمایل بیشتری به اتخاذ سیاست‌های کاهش مالیات داشته باشند تا بتوانند هزینه‌های ناشی از تمرکز مشتری را جبران کنند. از این منظر، اجتناب مالیاتی می‌تواند به‌عنوان ابزاری برای مدیریت ریسک وابستگی مشتری در نظر گرفته شود. علاوه بر این، مشتریان عمده معمولاً قدرت چانه‌زنی بالایی دارند و ممکن است فشارهایی بر شرکت وارد کنند که موجب کاهش قیمت فروش یا کاهش حاشیه سود شود [4]. در چنین مواردی، شرکت‌ها برای حفظ سطح عملکرد مالی مطلوب، رفتارهای مدیریت سود یا مدیریت مالیات را تقویت می‌کنند؛ بنابراین، تمرکز مشتری نه تنها بر ساختار درآمدی شرکت اثرگذار است، بلکه می‌تواند تصمیم‌گیری‌های مالی و گزارشگری شرکت را نیز تحت تاثیر قرار دهد. از سوی دیگر، اجتناب مالیاتی نیز آثار قابل توجهی بر اقتصاد ملی دارد و کاهش درآمدهای مالیاتی دولت می‌تواند موجب کاهش منابع لازم برای ارائه خدمات عمومی شود. شناخت متغیرهای اثرگذار بر این رفتار، به دولت‌ها و نهادهای نظارتی کمک می‌کند تا سیاست‌های مالیاتی دقیق‌تر و کارآمدتری تدوین کنند [5]. با توجه به اینکه شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران نقش مهمی در اقتصاد کشور ایفا می‌کنند، بررسی الگوهای رفتاری آن‌ها در حوزه مالیات می‌تواند بینش مناسبی برای سیاست‌گذاران فراهم سازد. با وجود اهمیت بالای موضوع، در ادبیات داخلی پژوهش‌های اندکی به‌طور مستقیم رابطه بین تمرکز مشتری و اجتناب مالیاتی را مورد بررسی قرار داده‌اند. این خلا پژوهشی، ضرورت انجام تحقیقی جامع در این زمینه را بیش از پیش نمایان می‌سازد. به‌ویژه اینکه ساختار بازار ایران، حضور شرکت‌های بزرگ با مشتریان عمده و نیز فضای مالیاتی متأثر از متغیرهای اقتصادی و نهادی، می‌تواند نتایج متفاوتی نسبت به سایر کشورها به همراه داشته باشد، اجتناب مالیاتی در سال‌های اخیر به یکی از محورهای مهم پژوهش‌های مالی و حسابداری تبدیل شده است، زیرا این رفتار علاوه بر تاثیر بر عملکرد مالی شرکت‌ها، پیامدهای گسترده‌ای بر شفافیت اطلاعات و درآمدهای مالیاتی دولت دارد. شرکت‌ها با استفاده از روش‌های مختلف می‌کوشند بار مالیاتی خود را کاهش دهند و این رفتار می‌تواند از انگیزه‌های مدیریتی، ساختار شرکت و ویژگی‌های بازار محصول تاثیر پذیرد؛ بنابراین، بررسی عواملی که شرکت‌ها را به سوی اجتناب مالیاتی سوق می‌دهد، از اهمیت بنیادی برخوردار است [6]. یکی از عوامل ساختاری مهم، تمرکز مشتری است که بیان می‌کند چه میزان از فروش شرکت به تعداد محدودی از مشتریان عمده وابسته است. شرکت‌هایی که بخش قابل توجهی از درآمدها به چند مشتری کلیدی متکی است، با ریسک وابستگی، فشار نقدینگی و کاهش قدرت چانه‌زنی مواجه‌اند. این شرایط می‌تواند تصمیمات مدیران را در حوزه‌های مالی، عملیاتی و گزارشگری، تحت تاثیر قرار دهد و آن‌ها را به اتخاذ رویکردهای محافظه‌کارانه یا فرصت‌جویانه در مدیریت سود و مالیات سوق دهد [1]. بر اساس نظریه نمایندگی، مدیران در شرکت‌هایی که تحت فشار محیطی و اقتصادی قرار دارند، ممکن است انگیزه بیشتری برای انجام اقدامات کاهش‌دهنده ریسک، مانند اجتناب مالیاتی، داشته باشند. تمرکز مشتری از جمله شرایطی است که مدیران را به مدیریت هزینه‌ها و افزایش حاشیه سود سوق می‌دهد، زیرا وابستگی شدید به مشتریان عمده می‌تواند ثبات درآمدی شرکت را تهدید کند. در نتیجه، اجتناب مالیاتی می‌تواند به‌عنوان ابزاری برای جبران فشارهای ناشی از وابستگی به مشتریان کلیدی مورد استفاده قرار گیرد [7]. از سوی دیگر، مشتریان عمده معمولاً قدرت چانه‌زنی بالایی دارند و ممکن است شرکت را مجبور کنند محصول یا خدمات را با حاشیه سود کمتر ارائه دهد. در چنین شرایطی، شرکت‌ها برای حفظ سطح مناسب عملکرد مالی و ارائه تصویر مطلوب به بازار سرمایه، به اتخاذ استراتژی‌های مالی از جمله رفتارهای اجتناب مالیاتی روی می‌آورند. این موضوع در پژوهش‌های رفتار مشتری و ساختار بازار نیز مورد تایید قرار گرفته است [8]. با توجه به ساختار اقتصادی، تمرکز بالای برخی صنایع و نقش مشتریان عمده در سودآوری شرکت‌ها افزایش می‌یابد. به‌ویژه در بورس اوراق بهادار تهران، بسیاری از شرکت‌ها دارای روابط بلندمدت و وابستگی شدید با مشتریان بزرگ دولتی و خصوصی هستند که می‌تواند رفتارهای مالی آن‌ها را تحت تاثیر قرار دهد. در عین حال، مطالعات داخلی کمتر به بررسی رابطه مستقیم تمرکز مشتری و اجتناب مالیاتی پرداخته‌اند که این امر ضرورت انجام پژوهش حاضر را تقویت می‌کند [9]. با توجه به خلا موجود در ادبیات داخلی و اهمیت روزافزون شناسایی تعیین‌کننده‌های اجتناب مالیاتی، پژوهش حاضر به دنبال بررسی تجربی رابطه بین تمرکز مشتری و اجتناب مالیاتی در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران است. نتایج این پژوهش می‌تواند علاوه بر غنی‌سازی ادبیات موضوع، برای سیاست‌گذاران مالیاتی، مدیران شرکت‌ها و سرمایه‌گذاران نیز ارزشمند باشد [10].

۲- بیان مساله

اجتناب مالیاتی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین موضوعات مطالعات مالی و حسابداری در دهه‌های اخیر، به دلیل اثرگذاری گسترده بر کارایی اقتصادی، عدالت مالیاتی و رفتار گزارشگری شرکت‌ها، همواره مورد توجه پژوهشگران، نهادهای نظارتی و سیاست‌گذاران بوده است [11]. اجتناب مالیاتی در ساده‌ترین مفهوم، استفاده از روش‌های قانونی و ساختارهای مالی برای کاهش بار مالیاتی است؛ اما در سطحی پیچیده‌تر، این مفهوم در مرز میان رفتار قانونی و رفتار فرصت‌جویانه قرار می‌گیرد که می‌تواند پیامدهای قابل توجهی بر شفافیت اطلاعات مالی و اعتماد ذی‌نفعان داشته باشد. شرکت‌ها به دلایل مختلف، از جمله فشارهای رقابتی بازار محصول، انگیزه‌های مدیریتی، ساختار مالکیت، محدودیت‌های مالی و ویژگی‌های صنایع، ممکن است رفتارهای اجتناب مالیاتی را افزایش یا کاهش دهند. به همین دلیل، شناسایی عوامل تعیین‌کننده اجتناب مالیاتی، افقی روشن برای تحلیل رفتار شرکت‌ها در محیط‌های اقتصادی پرچالش فراهم می‌سازد و کمک می‌کند تا سیاست‌گذاران در جهت بهبود کارایی نظام مالیاتی و تقویت شفافیت اطلاعاتی اقداماتی موثر اتخاذ کنند، در میان عوامل موثر بر رفتار مالیاتی شرکت‌ها، ویژگی‌های بازار محصول و ساختار روابط شرکت‌ها با مشتریان و عرضه‌کنندگان، طی سال‌های اخیر توجه قابل ملاحظه‌ای را به خود اختصاص داده است [12]. یکی از مهم‌ترین این ویژگی‌ها، تمرکز مشتری است. تمرکز مشتری به میزان اتکای شرکت بر تعداد محدودی مشتری عمده اشاره دارد. هنگامی که بخش قابل توجهی از فروش شرکت از طریق چند مشتری خاص تحقق می‌یابد، وابستگی مالی و عملیاتی شرکت به این مشتریان افزایش می‌یابد و شرکت با ریسک‌هایی همچون کاهش قدرت چانه‌زنی، آسیب‌پذیری نسبت به تغییرات تقاضا، نوسانات سود و فشار برای حفظ ثبات عملکرد مواجه می‌شود. ادبیات مالی تاکید دارد که وابستگی به مشتریان عمده موجب می‌شود شرکت‌ها در برابر شرایط اقتصادی و رقابتی حساس‌تر عمل کنند و برای مدیریت نوسانات درآمدی، به اتخاذ راهبردهای خاصی از جمله مدیریت سود و اجتناب مالیاتی روی آورند [13]. در چنین شرایطی، شرکت‌ها ممکن است به جای تمرکز بر استراتژی‌های بلندمدت، به دنبال حفظ ثبات سود در کوتاه‌مدت باشند و از ابزارهای مالیاتی برای کاهش هزینه‌ها و افزایش کارایی ظاهری عملکرد استفاده کنند، از منظر نظریه نمایندگی، تمرکز مشتری می‌تواند تضاد منافع میان مدیران و مالکان را تشدید کند. زمانی که مدیران برای حفظ رابطه با مشتریان کلیدی تحت فشار قرار می‌گیرند، ممکن است تمایل بیشتری به اتخاذ رفتارهای پرریسک یا فرصت‌جویانه داشته باشند؛ رفتارهایی که شاید در کوتاه‌مدت منافع شرکت را تامین کند، اما در بلندمدت ریسک‌های قانونی و اعتباری گسترده‌ای برای شرکت به همراه خواهد داشت. مدیران ممکن است با هدف حفظ موقعیت خود، ارایه تصویری مطلوب از عملکرد شرکت یا جلوگیری از واکنش‌های منفی بازار، سیاست‌های تهاجمی در حوزه مالیات را دنبال کنند. از سوی دیگر، سهامداران به دلیل عدم دسترسی به اطلاعات کامل در مورد اثرات بلندمدت اجتناب مالیاتی، ممکن است متوجه پیامدهای این رفتار نشوند و این امر به گسترش رفتارهای پرریسک مدیران در شرایط تمرکز مشتری بالا منجر شود، تمرکز مشتری همچنین می‌تواند موجب افزایش ریسک عدم تحقق درآمد آتی شود. وقتی شرکت بخش اعظم فروش خود را از طریق یک یا چند مشتری بزرگ انجام می‌دهد، از دست دادن هر یک از این مشتریان می‌تواند منجر به شوک شدید درآمدی شود؛ بنابراین، مدیران تلاش می‌کنند با افزایش حاشیه سود از طریق کاهش هزینه‌های مالیاتی اثرات احتمالی این ریسک‌ها را مدیریت کنند [6]. این موضوع در پژوهش‌های بین‌المللی تایید شده است، جایی که نشان داده شده شرکت‌های با تمرکز مشتری بالا، به دلیل فشار مشتریان و نیاز به حفظ انعطاف‌پذیری مالی، رفتارهای تهاجمی‌تری در زمینه مدیریت سود و مدیریت مالیات بروز می‌دهند [7]. به بیان دیگر، تمرکز مشتری نه تنها ساختار عملیاتی شرکت را تحت تاثیر قرار می‌دهد، بلکه تصمیمات مالی و رویکردهای گزارشگری حسابداری شرکت را نیز دستخوش تغییر می‌کند، از سوی دیگر، رفتار مشتریان عمده نیز می‌تواند نقش مهمی در جهت‌دهی به تصمیمات مالی شرکت داشته باشد. مشتریان بزرگ معمولاً شرکت را مجبور می‌کنند قیمت‌های پایین‌تری ارایه دهد یا کیفیت خدمات و کالاها را افزایش دهد. این فشارها باعث کاهش حاشیه سود شرکت می‌شود و شرکت ناچار است برای جبران این کاهش سود، از ابزارهایی مانند اجتناب مالیاتی استفاده کند. در بسیاری از صنایع ایران، مشتریان عمده که ماهیت دولتی یا شبه‌دولتی دارند، قدرت چانه‌زنی بسیار بالایی دارند و این موضوع فشار بیشتری بر شرکت‌ها وارد می‌کند. در چنین شرایطی، شرکت‌ها ممکن است به سمت راهبردهایی حرکت کنند که امکان حفظ توان رقابتی و سودآوری‌شان را فراهم کند، موضوع دیگر، ارتباط میان تمرکز مشتری و کیفیت گزارشگری مالی است. برخی مطالعات نشان داده‌اند که وابستگی به مشتریان بزرگ ممکن است شرکت را مجبور کند عملکرد مالی خود را بیش از حد مثبت نشان دهد تا رابطه تجاری موجود حفظ شود. این امر ممکن است منجر به رفتارهای مدیریتی سود شود و اجتناب مالیاتی نیز یکی از ابزارهایی است که می‌تواند به بهبود ظاهری سود خالص کمک کند. کاهش هزینه‌های مالیاتی، سود شرکت را در کوتاه‌مدت افزایش می‌دهد و می‌تواند تصویری مطلوب‌تر از عملکرد مالی ارایه دهد؛ بنابراین، مدیرانی که تحت فشار مشتریان عمده قرار دارند، ممکن است از اجتناب مالیاتی به‌عنوان ابزار مکملی برای مدیریت سود استفاده کنند [2]. در ادبیات مرتبط با بازار محصول، نظریه‌های رقابت محصول نیز پشتیبانی نظری مناسبی برای تحلیل ارتباط تمرکز مشتری و اجتناب مالیاتی ارایه می‌کنند. هنگامی که یک شرکت در شرایط رقابتی شدید قرار دارد، حفظ مشتریان عمده برای بقای شرکت حیاتی می‌شود. در چنین وضعیتی، شرکت باید هزینه‌های خود را به حداقل

برساند و اجتناب مالیاتی یکی از راه‌های کاهش هزینه‌های کلیدی شرکت است. این موضوع در ایران نیز اهمیت دوچندان دارد، زیرا ساختار رقابتی برخی صنایع محدود است و شرکت‌ها برای حفظ قراردادهای کلیدی با مشتریان بزرگ، باید شرایط قیمت‌گذاری و هزینه‌ای مطلوب‌تری ارائه دهند [14]. پیشینه پژوهش‌های خارجی تاکید دارد که تمرکز مشتری با افزایش ریسک عملیاتی، نوسانات سود و کاهش اختیارات مدیران همراه است. این شرایط مدیران را به انتخاب راهبردهایی هدایت می‌کند که نوسانات درآمدی را کاهش دهد. اجتناب مالیاتی یکی از این راهبردها است. پژوهش‌های داخلی نیز نشان می‌دهد که ساختار بازار محصول و روابط قراردادی شرکت‌ها نقش مهمی در تعیین رفتارهای مالی و گزارشگری دارند. وابستگی به مشتریان بزرگ که عمدتاً ماهیت دولتی دارند، موجب می‌شود شرکت‌ها برای مدیریت فشارهای قیمتی به سمت روش‌های کاهش هزینه و به‌ویژه اجتناب مالیاتی گرایش پیدا کنند. باین‌حال، هنوز پژوهش مستقیمی که ارتباط تمرکز مشتری و اجتناب مالیاتی را در فضای بورس ایران بررسی کرده باشد، محدود است. این خلا پژوهشی اهمیت انجام پژوهش حاضر را افزایش می‌دهد، زیرا می‌تواند تصویری روشن از اثرات ساختار بازار محصول بر رفتار مالیاتی شرکت‌ها در ایران ارائه دهد با توجه به موارد یادشده، می‌توان گفت که تمرکز مشتری یکی از عوامل کلیدی اما کمتر بررسی شده در تعیین سطح اجتناب مالیاتی است. این متغیر ضمن تأثیرگذاری بر رفتار مالی مدیران، ساختار ریسک شرکت را نیز تغییر می‌دهد و ممکن است بر الگوی تصمیم‌گیری مالیاتی اثرگذار باشد. از آنجاکه اجتناب مالیاتی می‌تواند پیامدهای اقتصادی و اجتماعی گسترده‌ای داشته باشد، تحلیل ارتباط آن با تمرکز مشتری در سطح شرکت‌های بورسی، گامی مهم در جهت شناخت دقیق رفتارهای مدیریتی و کارکردهای بازار محصول محسوب می‌شود. تمرکز مشتری یکی از ویژگی‌های ساختاری بازار محصول است که بیانگر میزان وابستگی شرکت به تعداد محدودی از مشتریان عمده است. زمانی که بخش قابل توجهی از فروش شرکت به چند مشتری محدود اختصاص می‌یابد، شرکت در معرض ریسک وابستگی و قدرت چانه‌زنی مشتریان کلیدی قرار می‌گیرد. ادبیات پژوهش نشان می‌دهد که مشتریان عمده معمولاً قدرت قابل توجهی در تعیین شرایط قیمت، کیفیت و زمان‌بندی تحویل کالا دارند و این امر می‌تواند حاشیه سود شرکت را کاهش دهد. در نتیجه، شرکت برای حفظ ثبات مالی و جلوگیری از نوسانات سود، ممکن است به اتخاذ استراتژی‌های مدیریت مالیاتی از جمله اجتناب مالیاتی روی آورد تا بتواند منابع مالی بیشتری را حفظ کند و اثر فشار ناشی از تمرکز مشتری را جبران نماید، از دیدگاه نظریه نمایندگی، افزایش تمرکز مشتری منجر به تشدید تضاد منافع بین مدیریت و ذی‌نفعان می‌شود. مدیرانی که تحت فشار مشتریان عمده قرار دارند، ممکن است انگیزه بیشتری برای پنهان‌سازی عملکرد واقعی و استفاده از روش‌های پیچیده اجتناب مالیاتی پیدا کنند تا بتوانند بازده شرکت را مطلوب نشان دهند. در چنین شرایطی، کاهش بار مالیاتی یک ابزار مهم برای افزایش جریان‌های نقدی آزاد و انعطاف‌پذیری مالی است. این امر به شرکت کمک می‌کند تا در برابر ریسک از دست دادن مشتریان کلیدی مقاوم‌تر شود؛ بنابراین، تمرکز مشتری نه تنها یک عامل تجاری، بلکه یک عامل انگیزشی برای اتخاذ استراتژی‌های اجتناب مالیاتی نیز محسوب می‌شود. از منظر نظریه هزینه‌های سیاسی نیز شرکت‌هایی که مشتریان عمده دارند، بیشتر در معرض توجه ذی‌نفعان و نهادهای نظارتی قرار می‌گیرند. در ظاهر ممکن است انتظار رود این شرکت‌ها رفتارهای محافظه‌کارانه‌تری داشته باشند، اما مطالعات نشان می‌دهد که فشار عملیاتی ناشی از مشتریان کلیدی اغلب به اتخاذ راهکارهایی منجر می‌شود که هزینه‌های مالیاتی شرکت را به حداقل می‌رسانند. دستیابی به این هدف از طریق استفاده از سپرده‌های مالیاتی، انتقال سود به دوره‌های آتی، معاملات بین‌گروهی یا استفاده از معافیت‌های قانونی از جمله ابزارهای رایج اجتناب مالیاتی است، علاوه بر این، شرکت‌هایی با تمرکز مشتری بالا معمولاً حساسیت بیشتری در برابر کاهش فروش دارند؛ زیرا از دست دادن یک مشتری عمده می‌تواند بخش مهمی از درآمد شرکت را تحت تأثیر قرار دهد. این ریسک بالا باعث می‌شود که مدیران به دنبال ایجاد حاشیه امنیت مالی باشند. یکی از روش‌های ایجاد این حاشیه امنیت، کاهش هزینه‌های مالیاتی است. به‌بیان‌دیگر، اجتناب مالیاتی به‌عنوان یک راهبرد تعدیل ریسک عمل می‌کند و کمک می‌کند تا شرکت در شرایط بازارهای متلاطم و وابسته به مشتریان بزرگ، پایداری بیشتری داشته باشد، در حوزه گزارشگری مالی، تمرکز مشتری می‌تواند بر رفتار گزارشگری مدیریت نیز اثرگذار باشد. شرکت‌هایی که با تعداد کمی مشتری کلیدی تعامل دارند، غالباً نیازمند حفظ روابط تجاری پایدار هستند و این امر آن‌ها را به سمت مدیریت سود و اجتناب مالیاتی سوق می‌دهد. به‌عبارت‌دیگر، مدیران تلاش می‌کنند با بهبود ظاهری شاخص‌های مالی، اعتماد مشتریان عمده را حفظ کنند. اجتناب مالیاتی نیز در این راستا به‌عنوان یک ابزار کم‌هزینه و پنهان عمل می‌کند، پژوهش‌های خارجی نیز رابطه بین تمرکز مشتری و رفتارهای مالیاتی را تایید کرده‌اند. برای مثال، برخی مطالعات نشان داده‌اند که مشتریان عمده می‌توانند بر سیاست‌های مالی شرکت اثر بگذارند و شرکت‌ها برای جبران قدرت چانه‌زنی بالای آن‌ها به رفتارهای تهاجمی مالیاتی روی می‌آورند. در پژوهش‌های داخلی نیز گرچه ادبیات مربوط به تمرکز مشتری نسبتاً محدود است، اما تحقیقات مرتبط با ساختار بازار محصول و سیاست‌های مالیاتی نشان می‌دهد که شرایط رقابتی و وابستگی‌های تجاری نقش مهمی در تصمیمات مالیاتی شرکت‌ها دارند در مجموع، با توجه به فشارهای عملیاتی، تضاد منافع، کاهش حاشیه سود و نیاز به ایجاد انعطاف‌پذیری مالی، منطقی است که شرکت‌های دارای تمرکز مشتری بالا به سمت کاهش بار مالیاتی خود حرکت کنند؛ بنابراین، انتظار می‌رود تمرکز مشتری رابطه‌ای معنادار و جهت‌دار با اجتناب مالیاتی داشته باشد و افزایش وابستگی به مشتریان عمده احتمال استفاده از استراتژی‌های مختلف اجتناب مالیاتی را افزایش دهد. با توجه به مطالب فوق فرضیه پژوهش تدوین می‌گردد.

۳- پیشینه و مبانی نظری

بوشی [15] رابطه بین مالکیت نهادی، کیفیت حسابرسی و مدیریت سود واقعی را بررسی کردند. نتایج آن‌ها نشان داد که مالکیت نهادی به‌تنهایی می‌تواند مدیریت سود واقعی را کاهش دهد، اما این اثر در شرکت‌هایی با کیفیت حسابرسی بالا به‌مراتب قوی‌تر است.

فرضیه پژوهش: تمرکز مشتری رابطه معناداری با اجتناب مالیاتی دارد.

۴- روش‌شناسی

این پژوهش از نوع پژوهش کاربردی و علی-مقایسه‌ای است، زیرا هدف آن بررسی رابطه و تاثیر متغیر مستقل (تمرکز مشتری) بر متغیر وابسته (اجتناب مالیاتی) در شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران است. این تحقیق با استفاده از داده‌های واقعی و تاریخی شرکت‌ها انجام می‌شود و جنبه توصیفی-تحلیلی دارد. جهت گردآوری اطلاعات موردنیاز تحقیق از روش کتابخانه‌ای و اسناد کاری استفاده می‌شود. در این تحقیق، ابتدا با استفاده از منابع کتابخانه‌ای که شامل کتاب، مجلات، پایان‌نامه‌ها، مقالات و اینترنت، مطالعات مقدماتی و تدوین چارچوب نظری تحقیق انجام می‌گیرد. ابزار جمع‌آوری اطلاعات برای مبانی نظری فیش و برای گردآوری اطلاعات مدل برگه‌های چاپی محقق ساخته هستند. پس از جمع‌آوری اطلاعات کمی برای آزمون فرضیات این اطلاعات با استفاده از صفحه گسترده اکسل طبقه‌بندی و جهت تجزیه تحلیل از نرم‌افزار استاتاستا استفاده می‌شود.

قلمرو موضوعی پژوهش: قلمرو موضوعی تحقیق بررسی رابطه بین تمرکز مشتری و اجتناب مالیاتی در بورس اوراق بهادار تهران می‌باشد.

قلمرو مکانی تحقیق: قلمرو مکانی پژوهش شرکت‌های عضو بورس اوراق بهادار تهران است.

قلمرو زمانی تحقیق: محدوده زمانی تحقیق از سال ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۳ می‌باشد.

۵- روش و ابزار گردآوری اطلاعات

در این پژوهش از نرم‌افزار ره‌آورد نوین و صورت‌های مالی اخذشده از بورس اوراق بهادار که به‌صورت PDF ارائه می‌شود، جهت جمع‌آوری داده‌ها استفاده می‌گردد.

۱. اطلاعات مربوط به ادبیات موضوعی پژوهش شامل مبانی نظری و پیشینه و سوابق پژوهش با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای و همچنین بخشی نیز از طریق جستجو در اینترنت و مراجعه به مراکز علمی و دانشگاهی به‌دست می‌آید.

۲. اطلاعات موردنیاز به‌منظور بررسی و آزمون فرضیه‌ها با استفاده از صورت‌های مالی شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران و نرم‌افزار ره‌آورد نوین استخراج می‌گردد.

۶- مدل پژوهش و تعاریف عملیاتی متغیرها

مدل رگرسیونی پژوهش به‌صورت زیر می‌باشد:

$$Taxa_{it} = a_0 + a_1 CC_{it} + a_2 Age_{it} + a_3 Size_{it} + a_4 Lev_{it} + a_5 Growth_{it} + a_6 ROA_{it} + a_7 PPE_{it} + a_7 CashHolding_{it} + \sum Industry + \sum Year + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

۶-۱- متغیر وابسته، اجتناب مالیاتی TAXA

در این پژوهش، برای محاسبه اجتناب مالیاتی مطابق پژوهش گوئنتر و همکاران [16] عمل می‌شود. بدین شکل که ابتدا نرخ موثر مالیات نقدی از طریق نسبت مالیات پرداختی به سود خالص قبل از مالیات محاسبه می‌شود. سپس انحراف معیار نرخ موثر مالیات نقدی در بازه زمانی پنج ساله

به عنوان معیار برنامه ریزی مالیاتی در نظر گرفته می شود. بدیهی است که مقدار بالاتر انحراف معیار نرخ موثر مالیات نقدی بیانگر ریسک مالیاتی بیشتر و همچنین افزایش برنامه ریزی مالیاتی شرکت ها می باشد.

۲-۶- متغیر مستقل، تمرکز بر مشتری CC

در ایران، استاندارد یا الزام خاصی برای افشای مشتریان عمده وجود دارد، ولی بر اساس بیانیه ۱۳۱ هیات تدوین استانداردهای حسابداری مالی، در صورتی که درآمد حاصل از فروش به یک مشتری، ۱۰٪ یا بیشتر از ۱۰٪ کل درآمد شرکت را تشکیل دهد، افشای چنین مشتریانی در صورت های مالی الزامی است. در تحقیق پیشرو برای تعیین مشتریان عمده، از این استاندارد استفاده شده است. در این تحقیق برای اندازه گیری تمرکز مشتری، شاخص هرفیندال-هیرشمن خواهد بود که به صورت زیر اندازه گیری خواهد شد [2]:

$$CCit = \sum_{j=1}^J \left(\frac{sales_{ijt}}{sales_{it}} \right)^2$$

Sales_{ijt}: فروش شرکت *i* به مشتری عمده *j* در سال *t*.

Sales_{it}: فروش کل شرکت *i* در سال *t*.

۳-۶- متغیرهای کنترلی

مدت فعالیت (*Age*): در این پژوهش از متغیر لگاریتم طبیعی تعداد سال های فعالیت شرکت استفاده شده است.

اندازه شرکت (*Size*): ر این پژوهش از متغیر لگاریتم طبیعی مجموع دارایی ها برای سنجش *Size* استفاده شده است.

اهرم مالی شرکت (*Lev*): در این پژوهش نسبت بدهی ها به دارایی ها معرف *Lev* بوده و نشان دهنده میزان تامین مالی بلندمدت برون شرکتی واحد تجاری است.

رشد فروش (*Growth*): برای اندازه گیری متغیر *Growth* از درصد تغییر در فروش استفاده می شود. نرخ *Growth* برابر است با تفاوت فروش سال جاری با سال قبل تقسیم بر فروش سال قبل [17]. نحوه محاسبه متغیرها به شرح زیر است:

$$nsg_{i,t} = \frac{net\ sales_{i,t} - net\ sales_{i,t-1}}{net\ sales_{i,t-1}} \times 100.$$

در مدل فوق:

۱. رشد نرخ: *nsg_{i,t}*
۲. *net sales_{i,t}*: فروش خالص سال جاری.
۳. *net sales_{i,t-1}*: فروش خالص سال قبل.
۴. فروش خالص سال قبل ÷ فروش خالص سال قبل - فروش خالص سال جاری = نرخ رشد.
۵. سودآوری^۱: برابر است با نسبت درآمد عملیاتی به مجموع دارایی ها.
۶. دارایی ثابت^۲: برابر است با ارزش دفتری دارایی های ثابت.
۷. نگهداری وجه نقد^۳: برابر است با موجودی نقدی و معادل های نقدی که استخراج می شود.

¹ Return on Assets (RoA)

² Property, Plant and Equipment (PPE)

³ Cash holding

۷- یافته‌های آماری

آمار توصیفی متغیرهای تحقیق در جدول ۱ ارائه شده است.

جدول ۱- آمار توصیفی متغیرهای پژوهش.

Table 1- Descriptive statistics of research variables.

نام متغیر	نماد	میانگین	انحراف معیار	کمینه	بیشینه
اجتناب مالیاتی	TAXA	0.120	0.082	0.000	0.333
تمرکز بر مشتری	CC	0.026	0.086	0	0.901
مدت فعالیت	Age	3.740	0.315	2.890	4.276
اندازه شرکت	Size	15.731	1.621	11.379	21.899
اهرم مالی	Lev	0.487	0.216	0.031	1.964
رشد فروش	Growth	0.569	0.557	-0.73	6.15
سودآوری	ROA	0.183	0.160	-0.623	0.620
دارایی ثابت	PPE	0.262	0.191	0.006	0.825
نگهداری وجه نقد	Cash	0.093	0.106	0.001	0.585

بر اساس داده‌های آماری توصیفی، اجتناب مالیاتی شرکت‌ها دارای میانگین ۰/۱۲ است که نشان می‌دهد به طور متوسط شرکت‌ها حدود ۱۲٪ از سود خود را با روش‌های اجتناب مالیاتی کاهش داده‌اند. دامنه تغییرات این متغیر بین ۰ تا ۰/۳۳۳ قرار دارد که پراکندگی متوسطی را نشان می‌دهد و بیانگر تنوع رفتار مالیاتی شرکت‌هاست. تمرکز بر مشتری با میانگین ۰/۰۲۶ و دامنه وسیع از ۰ تا ۰/۹۰۱ نشان می‌دهد اکثر شرکت‌ها مشتریان عمده کمی دارند، اما برخی شرکت‌ها فروش خود را به شدت به چند مشتری بزرگ وابسته کرده‌اند که می‌تواند اثر مهمی بر تصمیمات مالیاتی آن‌ها داشته باشد. میانگین Age شرکت‌ها حدود ۳/۷۴ است که با توجه به لگاریتم سال‌های فعالیت، نشان‌دهنده سابقه متوسط ۴۲ سال فعالیت شرکت‌هاست و تغییرات نسبتاً کمی دارد.

۷-۱- آزمون همبستگی

جدول ۲- آزمون همبستگی بر اساس (متغیر وابسته: کیفیت حسابرسی).

Table 2- Correlation test based on (dependent variable: audit quality).

	TAXA	CC	Age	Size	Lev	Growth	ROA	PPE	Cash
TAXA	1.000								
CC	0.01	1.000							
Age	0.28	0.18	1.000						
Size	0.13	-0.05	0.11	1.000					
Lev	0.18	-0.10	-0.03	0.17	1.000				
Growth	0.01	-0.05	0.18	0.13	0.27	1.000			
ROA	-0.16	0.16	-0.10	-0.01	0.23	0.06	1.000		
PPE	0.36	-0.38	0.31	0.16	-0.15	-0.03	0.17	1.000	
Cash	0.12	-0.12	0.18	0.04	0.00	0.12	0.01	0.25	1.000

با توجه به نتایج، ضریب همبستگی بین متغیرها کمتر از ۸۰٪ می‌باشد و نشان از عدم همبستگی بین آن‌ها می‌باشد.

۷-۲- برآزش مدل پژوهش

آزمون چاو

جدول ۴، بیانگر نتایج آزمون چاو است. نتایج حاصل از این آزمون که در جدول زیر آورده شده است، بیانگر رد فرضیه صفر و لزوم استفاده از روش اثرات ثابت برای این گروه از شرکت‌ها می‌باشد.

جدول ۴- نتایج آزمون چاو.

Table 4- Chow test results.

نتیجه آزمون	P-Value	F-Statistic	مدل
مدل اثرات ثابت	0.00	2.99	1

آزمون بروش پاگان (LM)

در این مرحله آزمون بروش پاگان^۱ انجام شده است. نتایج حاصل از این آزمون که در جدول ۵ ارائه شده است، حاکی از رد فرضیه صفر و لزوم استفاده از روش اثرات تصادفی برای شرکت‌های مورد بررسی می‌باشد.

جدول ۵- آزمون بروش پاگان (LM).

Table 5- Pavagan's method (LM) test.

نتیجه آزمون	P-Value	chi-bar Statistic	مدل
مدل اثرات تصادفی	0.00	62.78	1

با توجه به اینکه آزمون چاو وجود اثرات ثابت و آزمون بروش پاگان نیز وجود اثرات تصادفی را تایید کردند، به منظور انتخاب از بین روش اثرات ثابت و تصادفی، آزمون هاسمن اجرا شد.

آزمون هاسمن

جدول نتایج آزمون هاسمن را نشان می‌دهد.

همان‌طور که از نتایج جدول مشهود است، مقدار *P-Value* پژوهش کمتر از ۵٪ می‌باشد، بنابراین فرضیه H_0 (مدل اثرات تصادفی) رد می‌شود. با توجه به نتایج آزمون‌های چاو، بروش پاگان و هاسمن مناسب‌ترین روش برای برآورد پارامترها و آزمون فرضیات، مدل اثرات ثابت است.

جدول ۶- آزمون هاسمن.

Table 6- Hausman test.

نتیجه آزمون	P-Value	chi-square Statistic	مدل
مدل اثرات ثابت	0.00	188.99	1

آزمون ناهمسانی واریانس‌ها و خودهمبستگی

نتایج حاصل جدول نشان می‌دهد که سطح معناداری آزمون خودهمبستگی برای مدل پژوهش، بیشتر از ۵٪ می‌باشد که نشان می‌دهد خودهمبستگی ندارد.

جدول ۷- آزمون ناهمسانی واریانس و خودهمبستگی.

Table 7- Heterogeneity of variance and autocorrelation test.

مدل	آزمون ناهمسانی واریانس	ناهمسانی	آزمون خودهمبستگی	خودهمبستگی
	P-Value	Chi2	P-Value	F
1	0.00	94.67	دارد	0.91
			ندارد	نتیجه

۳-۷- نتایج حاصل از آزمون فرضیات

جدول ۸- نتایج آزمون فرضیه پژوهش.

Table 8- Research hypothesis test results.

$$\text{Taxa}_{it} = a_0 + a_1 \text{CC}_{it} + a_2 \text{Age}_{it} + a_3 \text{Size}_{it} + a_4 \text{Lev}_{it} + a_5 \text{Growth}_{it} + a_6 \text{ROA}_{it} + a_7 \text{PPE}_{it} + a_7 \text{CashHolding}_{it} + \sum \text{Industry} + \sum \text{Year} + \varepsilon_{it}$$

متغیر	نماد	ضرایب	خطای استاندارد	آماره z	سطح معناداری	هم خطی
تمرکز بر مشتری	CC	3.046	1.110	2.74	0.006	1.02
مدت فعالیت	Age	-0.496	0.295	-1.68	0.093	1.02
اندازه شرکت	Size	-0.055	0.066	-0.83	0.406	1.03
اهرم مالی	Lev	4.669	0.558	8.36	0.000	1.51
رشد فروش	Growth	-0.143	0.172	-0.83	0.405	1.02
سودآوری	ROA	-14.017	1.239	-11.31	0.000	1.79
دارایی ثابت	PPE	3.011	0.546	5.51	0.000	1.24
نگهداری وجه نقد	Cash	-1.330	1.123	-0.91	0.361	1.29
عرض از مبدا		-0.001	1.599	-0.00	0.999	---
سایر آماره‌های اطلاعاتی						
آماره LR		585.06				
سطح معنی داری (LR (Prob.)		0.0000				
ضریب مک فادن		0.4616				

نتایج برآورد مدل نشان می‌دهد که تمرکز بر مشتری با ضریب $3/046$ و سطح معناداری $0/006$ تاثیر مثبت و معناداری بر اجتناب مالیاتی دارد؛ به این معنا که هرچه اتکای شرکت به مشتریان عمده بیشتر باشد، احتمال و شدت اجتناب مالیاتی افزایش می‌یابد. این نتیجه منطقی است، زیرا شرکت‌هایی که درآمدشان وابسته به چند مشتری کلیدی است، برای حفظ ثبات سود و کاهش ریسک‌های بیرونی، انگیزه بیشتری برای کاهش بار مالیاتی و مدیریت سود دارند. متغیر *Age* شرکت اثر منفی دارد (ضریب $-0/496$) اما در سطح 10% معنادار نیست ($0/093$)؛ بنابراین، نمی‌توان نتیجه گرفت که طول سابقه فعالیت تاثیر قطعی بر اجتناب مالیاتی داشته باشد. *Size* نیز با ضریب منفی و سطح معناداری $0/406$ نشان می‌دهد که اندازه اثر مشخص و معناداری بر اجتناب مالیاتی ندارد. در مقابل، اهرم مالی با ضریب $4/669$ و سطح معناداری $0/000$ بیشترین اثر مثبت و معنادار را بر اجتناب مالیاتی دارد؛ یعنی شرکت‌هایی که بدهی بیشتری دارند، به دلیل فشار جهت تامین منابع و رعایت تعهدات مالی، تمایل بیشتری به اجتناب مالیاتی دارند. متغیر *Growth* اثر منفی دارد اما معنادار نیست، بنابراین تغییرات فروش تاثیر قطعی بر رفتار مالیاتی نشان نمی‌دهد. سودآوری با ضریب $-14/017$ و سطح معناداری $0/000$ اثر بسیار قوی و منفی بر اجتناب مالیاتی دارد؛ به این معنا که شرکت‌های سودآور کمتر اجتناب مالیاتی انجام می‌دهند، احتمالاً به دلیل نظارت بیشتر بازار و حساسیت بالاتر نسبت به شهرت. نسبت *PPE* ضریب مثبت و معناداری دارد ($3/011$ ، سطح $0/000$)، نشان‌دهنده اینکه شرکت‌های سرمایه‌بر به دلیل بهره‌مندی از هزینه استهلاک و مشوق‌های مالیاتی بیشتر، امکان و انگیزه بیشتری برای کاهش مالیات دارند. *Cash Holding* با ضریب منفی اما نامعنادار ($0/361$) بیانگر عدم رابطه معنادار این متغیر با اجتناب مالیاتی است، شاخص‌های تشخیصی مدل نشان می‌دهد که مشکل هم‌خطی در هیچ متغیری وجود ندارد کمتر از ۲؛ بنابراین، ضرایب قابل اعتماد هستند. همچنین مقدار $LR=585.06$ و سطح معناداری صفر، نشان‌دهنده برازش مناسب مدل است. ضریب مک‌فادن $0/4616$ نیز برازش بسیار خوب مدل را تایید می‌کند و نشان می‌دهد که مدل توانایی بالایی در توضیح تغییرات اجتناب مالیاتی دارد. در مجموع، نتایج نشان می‌دهد که تمرکز مشتری یکی از عوامل موثر و مثبت بر اجتناب مالیاتی است و سایر متغیرهای مالی نظیر اهرم مالی و ساختار دارایی نیز نقش مهمی در این رابطه دارند.

۸- پیشنهادها و نتیجه‌گیری

نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد که تمرکز مشتری اثر مثبت و معناداری بر اجتناب مالیاتی دارد، ضریب مثبت و معنادار متغیر تمرکز مشتری بیانگر آن است که شرکت‌هایی که بخش عمده‌ای از فروش خود را به تعداد محدودی مشتری کلیدی اختصاص داده‌اند، تمایل بیشتری به انجام فعالیت‌های اجتناب مالیاتی دارند. این موضوع را می‌توان از چند منظر تبیین کرد. نخست آنکه شرکت‌های دارای مشتریان کلیدی، معمولاً در معرض ریسک وابستگی قرار دارند. از دست دادن حتی یکی از مشتریان عمده می‌تواند آثار قابل ملاحظه‌ای بر عملکرد مالی و جریان‌های نقدی شرکت ایجاد کند؛

بنابراین، مدیران این شرکت‌ها برای حفظ انعطاف مالی و تقویت سودآوری، بیشتر به سمت استفاده از استراتژی‌های مدیریت مالیاتی همچون کاهش بار مالیاتی، بهره‌گیری از معافیت‌ها یا تاخیر در شناسایی سود مشمول مالیات گرایش پیدا می‌کنند. این رفتار نوعی تلاش برای افزایش حاشیه سود و مقاومت مالی در برابر شوک‌های ناشی از تمرکز مشتری است. از سوی دیگر، فشار رقابتی ناشی از مشتریان عمده می‌تواند حاشیه سود شرکت را کاهش دهد و شرکت برای جبران این فشار و حفظ ثبات عملکرد، به سمت روش‌های پیچیده اجتناب مالیاتی سوق داده شود؛ بنابراین، اجتناب مالیاتی در این شرکت‌ها می‌تواند نوعی راهبرد بقا تلقی شود. نتایج سایر متغیرها نیز این نتیجه‌گیری را تقویت می‌کند. به‌طور مثال، اثر منفی و معنادار سودآوری نشان می‌دهد که شرکت‌های کم‌سودتر بیشتر احتمال دارد به اجتناب مالیاتی روی آورند. همچنین اثر مثبت و معنادار داشته که بیانگر آن است شرکت‌هایی با سطح بدهی بالاتر، به دنبال کاهش بار مالیاتی برای مدیریت ریسک مالی هستند. این موضوع با یافته‌های مربوط به تمرکز مشتری همسو است، زیرا شرکت‌های دارای تمرکز بالا اغلب با فشار جریان نقدی مواجه‌اند. به‌طور کلی، یافته‌ها حاکی از آن است که تمرکز بالای مشتری یک عامل اثرگذار و مهم در تصمیمات مالیاتی شرکت‌ها است و نشان می‌دهد ساختار بازار محصول و وابستگی شرکت به مشتریان عمده می‌تواند نقش تعیین‌کننده‌ای در رویکردهای اجتناب مالیاتی ایفا کند. در نتیجه، این پژوهش تاکید می‌کند که نهادهای نظارتی و سیاست‌گذاران مالیاتی باید هنگام ارزیابی رفتار مالیاتی شرکت‌ها، ریسک‌های ناشی از ساختار مشتریان و وابستگی شرکت به مشتریان کلیدی را مدنظر قرار دهند. همچنین مدیران شرکت‌ها لازم است بین حفظ رابطه با مشتریان عمده و رعایت اصول شفافیت مالی تعادل ایجاد کنند تا در معرض ریسک‌های قانونی و اعتباری ناشی از اجتناب مالیاتی قرار نگیرند.

تشکر و قدردانی

نویسنده از حسن همکاری مشارکت‌کنندگان در این پژوهش تشکر می‌کند.

منابع مالی

این تحقیق بدون کمک هزینه تحقیق انجام شده است.

تعارض با منافع

هیچ‌گونه تعارض منافی در این پژوهش وجود ندارد.

منابع

- [1] Bayat, E., Hajian, N., & Habibi, R. (2020). Investigating the impact of tax risk and tax avoidance on the cost of borrowing. *Accounting and management perspective*, 3(30), 32-54. (In Persian). <https://civilica.com/doc/1195164/>
- [2] Eskafi Asl, M., & Tariverdi, Y. (2020). Customer focus and earnings management: An empirical study of tehran stock exchange. *Accounting and auditing research*, 12(48), 137-156. (In Persian). <https://manuscript.isc.ac/Inventory/8/1203087.htm>
- [3] Chen, S., Li, Z., Han, B., & Ma, H. (2021). Managerial ability, internal control and investment efficiency. *Journal of behavioral and experimental finance*, 31, 100523. <https://doi.org/10.1016/j.jbef.2021.100523>
- [4] Moradi, M., Deldar, M., & Sabermahani, M. (2019). The impact of customer focus on corporate dividend policy. *Financial management strategy journal*, 7(1), 95-122. (In Persian). <https://www.sid.ir/paper/366297/fa>
- [5] Patatoukas, P. N. (2012). Customer-base concentration: Implications for firm performance and capital markets: 2011 American accounting association competitive manuscript award winner. *The accounting review*, 87(2), 363-392. <https://doi.org/10.2308/accr-10198>
- [6] Dhaliwal, D., Michas, P. N., Naiker, V., & Sharma, D. (2020). Greater reliance on major customers and auditor going-concern opinions. *Contemporary accounting research*, 37(1), 160-188. <https://doi.org/10.1111/1911-3846.12551>
- [7] Desai, M. A., & Dharmapala, D. (2006). Corporate tax avoidance and high-powered incentives. *Journal of financial economics*, 79(1), 145-179. <https://doi.org/10.1016/j.jfineco.2005.02.002>
- [8] Shibani Tazraji, A., & Khodamipoor, A. (2018). Investigating the moderating role of real earnings management on the relationship between customer focus and tax avoidance--evidence from Tehran Stock Exchange. *Journal of accounting knowledge*, 9(2), 103-129. (In Persian). https://jak.uk.ac.ir/article_2046_c76c643929293e94f8463b7fbc953f50.pdf
- [9] Wang, Z., Hsieh, T. S., & Sarkis, J. (2018). CSR performance and the readability of CSR reports: Too good to be true? *Corporate social responsibility and environmental management*, 25(1), 66-79. <https://doi.org/10.1002/csr.1440>
- [10] Aghaei, M., Hasani, H., & Bagheri, H. (2018). The role of managerial ability in corporate tax avoidance: Evidence from the Tehran stock exchange. *Empirical studies of financial accounting*, 15(57), 24-47. (In Persian). <https://doi.org/10.22054/qjima.2018.8912>

- [11] Park, J., Ko, C. Y., Jung, H., & Lee, Y. S. (2016). Managerial ability and tax avoidance: Evidence from Korea. *Asia-pacific journal of accounting & economics*, 23(4), 449–477. <https://doi.org/10.1080/16081625.2015.1017590>
- [12] Allen, F., Babus, A., & Carletti, E. (2009). Financial crises: Theory and evidence. *Annual review of financial economics*, 1(1), 97–116. <https://doi.org/10.1146/annurev.financial.050808.114321>
- [13] Barrot, J. N., & Sauvagnat, J. (2016). Input specificity and the propagation of idiosyncratic shocks in production networks. *The quarterly journal of economics*, 131(3), 1543–1592. <https://doi.org/10.1093/qje/qjw018>
- [14] Nemati, M. (2022). Investigating the moderating effect of customer focus on the relationship between earnings management and business strategy with bankruptcy risk. *The 7th international conference on new perspectives in management, accounting and entrepreneurship*, Tehran, Iran. Civilica. **(In Persian)**. <https://civilica.com/doc/1514118/>
- [15] Bushee, B. J. (1998). The influence of institutional investors on myopic R&D investment behavior. *Accounting review*, 305–333. <https://www.jstor.org/stable/248542>
- [16] Guenther, D. A., Matsunaga, S. R., & Williams, B. M. (2017). Is tax avoidance related to firm risk?. *The accounting review*, 92(1), 115–136. <https://doi.org/10.2308/accr-51408>
- [17] Rajan, R., & Zingales, L. (1996). Financial dependence and growth. https://www.nber.org/papers/w5758?utm_source